

В. ЗЕМЛЯК - СПІВЕЦЬ РІДНОЇ СТОРОНИ (до 75-річчя від дня народження В. Земляка)

У статті простежується житомирський період становлення В.Земляка як письменника і публіциста. Автор наводить ряд цікавих фактів, що доповнюють творчий портрет відомого українського майстра слова, лауреата Державної премії ім. Т.Г. Шевченка В.С. Земляка.

Василь Сидорович Земляк прийшов в українську літературу 50-х років разом з поколінням письменників-фронтовиків. За плечима вже були враження складної і трагічної довоєнної дійсності, жорстоко скалічена військовою молодістю, тяжкий досвід війни та не менш важких повоєнних років.

Як прозаїк непересічного таланту В.Земляка читач помітив після появи друком його повістей «Рідна сторона»(1956) та «Кам'яний Брід»(1957). Схвальні рецензії на ці повісті давали підставу стверджувати, що В.Земляк прийшов у літературу з першої спроби. А насправді він пробував свої сили спочатку у публіцистиці, написав ряд нарисів, оповідань. Після прочитання повісті «Рідна сторона» тодішнім редактором журналу «Дніпро», де вона вперше друкувалась, Олександром Підсухою, молодий письменник працював над нею ще довго і наполегливо. Ця наполегливість, вимогливість до слова, висока працездатність і здобули заслужену оцінку «Рідної сторони» М.Стельмаха. Прочитавши повість, він написав і видрукував у журналі «Дніпро» «Лист до Василя Земляка», в якому зазначив, що «в українську літературу прийшов ще один письменник, письменник зі своїми поетичними шуканнями, з романтичним поглядом на світ, зі знанням життя і людей, про яких він пише» [1]. В той же час відомий письменник висловив і слушні зауваження, які були з вдячністю сприйняті Василем Земляком.

Для нас, житомирян, Василь Земляк близький і дорогий тим, що тут, на поліській землі, формувалися його естетичні й світоглядні позиції, а перші книги, від яких повіяло, за словами М.Стельмаха, «зеленим пахучим шумом Полісся і свіжістю молодого таланту» [2], теж присвячені людям нашого краю, поліській глибинці.

Примітно, що псевдонім Василя Вацика «Земляк» вперше з'явився на сторінках обласної газети під оповіданням «Ганна Лебідь» [3].

Молодий письменник утверджував себе в літературі оригінальним художнім осмисленням тих проблем, до яких він мав щоденну причетність. Далека і близька, весела і драматична історія його Вавилону почалася у селі Конюшівка на Вінниччині. Тут, 23 квітня 1923 року, і народився майбутній письменник. Красиви його дитинства з великою любов'ю описані на сторінках «Лебединої зграї» - роману, до якого не згасає читацький інтерес, твору, який не старіє.

Уродженець Вінниччини, фронтовик, підпільник, партизан у роки Великої Вітчизняної війни, в повоєнні роки Василь Земляк тривалий час працював на Житомирщині. Спочатку завідувачим відділом Червоноармійського бурякорядгоспу Андрушівського району, а з травня 1946 року - в редакції обласної газети «Радянська Житомирщина». Як згадує колишній її редактор Георгій Петрович Булкін, у травні 1946 року до нього в кабінет «увійшов високий на зріст молодий чоловік із великими блакитно-сірими очима, з обвітреним обличчям і розстебнутим комірцем сорочки. Він відрекомендувався, назвав ім'я, прізвище... Візьміть мене на роботу в редакцію. Хочу працювати в газеті». На запитання, чи він має журналістську освіту і чи друкувався, Земляк відповів, що ні. А на запитання, що ж він вміє робити, відповів: «Стріляти». Так, він був представником того покоління, якому випало змолочу взяти в руки зброю і відстоювати рідну землю.

Редактор, як і весь редакційний колектив, повірив у сили Василя Земляка. Зайнявши спочатку скромну посаду власкора по південних районах області, а потім літпрацівника і відповідального секретаря редакції, майбутній письменник уважно приглядався до життя поліських хліборобів, виношував у серці палке бажання розповісти про них у художніх творах.

Проблеми повоєнного села були для нього близькими, тривожили його сумління, спонукали до роздумів, до пошуків ефективних шляхів їх розв'язання. У його газетних статтях і кореспонденціях того часу легко відшукати проблемні аналогії з поліськими повістями «Рідна сторона» та «Кам'яний Брід».

Усе життя для Василя Земляка проблема «людина і хліб» буде темою його постійних роздумів і творчого пошуку. Письменник з повним правом міг стверджувати: «Я добре знаю поліські колгоспи перших повоєнних років і писав про них. Я бачив, як важко давався там хліб». Повість «Рідна сторона» й з'явилася як наслідок роздумів митця про важкий хліб Полісся, виростає з глибокої переконаності в хлібному багатстві цієї щедрої землі, з віри, що людина і хліб стануть врівень, «шануючи одне одного, перебуваючи в честі, славі і добрім союзі». Майже в кожного героя «Рідної сторони» є свій прототип. Її композиція нагадує своєрідний ланцюг з характерів людей різного віку, соціального стану, рівня мислення, з їхніми життєвими турботами і проблемами.

Василь Земляк бачив тяжку скруту перших повоєнних років, подвижництво людей на болотяних землях, вслухався в легенди і перекази поліського краю, в яких жила споконвічна народна мрія про великий хліб. Тому вже в перших його повістях з особливою виразністю виявилася особистість письменника, його лірико-романтичне світосприймання, прагнення не відсторонюватись від зображуваних подій, а безкомпромісно підключатись до проблемних напруг повсякдення [4]. Але, крім плану актуально-проблемного, лірично-авторського, існує в повістях і план вищий, загальнолюдський, філософський.

У кожному своєму творі письменник звертався до тих життєвих вражень, які міцно закарбувалися в пам'яті, до тих настроїв, почуттів і асоціацій, які переростали в образи-метафори. Тому головною формою висловлення думок і почуттів В.Земляка є ліричний монолог, багатий на філософські роздуми про народну пам'ять, про духовні та моральні основи буття народу:

«Земле! Ти народжуєш нас наче для того, щоб ми звіряли тобі своє горде серце. Ми нікуди не можемо подітися від тебе, як од власної долі, і хоч куди б занесли нас урагани часу, але як тільки вони вщухають і починають ледь виднітися твої обрії, то ми знову прагнемо до тих місць, де вперше побачили тебе з коліскової висі, наче перекинуту горілиць, потім з отих віконців маленьких, у чотири шибки - прагнемо на ті шпоришені подвір'я, де ми вперше ступили на тебе босоніж, звідали твоє тепло й зачули в жилах своїх твою незміряну силу. Тож лишень тобі дано повертати лебедині зграї з далеких світів...» [5].

У «партизанських» повістях «Підполковник Шиманський», «Ніч без милосердя», «Гнівний Стратіон», «Дочка Стратіона», в оповіданнях «Родина Сосніних», «Гіпократ» Василь Земляк поставив складні філософсько-етичні проблеми, зокрема, проблеми морального вибору, честі, обов'язку, самопожертви, які поставали перед людьми у неймовірно важких обставинах війни, у героїчній боротьбі з ворогом. Письменник розкриває антигуманну, людиноненависницьку суть фашизму, який намагався зруйнувати людські душі, відкидаючи ті морально-етичні принципи, що стверджувались віками. Зображаючи фатальний збіг обставин, трагічну ситуацію, письменник стверджує необхідність пошуків діяльного виходу з неї навіть ціною тяжких, часом непосильно, душевних мук.

Великим і добрим талантом у своєрідній романтичній формі витворена епопея історії українського народу на її крутозламах у романі «Лебедина зграя» та лебединій пісні Василя Земляка - останньому романі «Зелені млини», удостоєних Державної премії ім. Т.Г. Шевченка за 1977 рік.

Щедра, ніжна і весела фантазія В.Земляка захоплює кожного, хто заглиблюється в складну історію мешканців Вавилону та Зелених млинів, зокрема сільської красуні Мальви Кожушної, місцевого філософа Фабіяна, братів Соколюків, Явтушка Голого та ін. Це хлібороби, вчителі, робітники... Скільки їх було, відомих і невідомих героїв, які захищали українську землю, клали на вівтар її незалежності власне життя, несли і несуть відповідальність за її долю, її майбутнє. В цих книгах так химерно переплелись реальне і фантастичне, земне і казкове, радісне і трагічне, що неможливо визначити міру автобіографічного у витвореній письменницькою уявою художньої реальності [6].

Працюючи над цими романами, письменник добре усвідомлював, що, крім середовища, в якому людина живе і формується, дуже багато важить у її житті також духовне середовище народу, його пам'ять, традиції, адже культури без коріння немає, всебічно розвиненою стає та особистість, в якій гармонійно поєднуються такі поняття, як народна мораль, совість, історична пам'ять, багатотомовий естетичний досвід народу.

Василь Земляк у згаданих творах виявив синівську уважність до етнографічних барвистих звичаїв рідного Прибужжя, його святинь, злетів і трагедій, до побутового народного етикету, мови, яка завжди була душею народу, душею його культури. Саме уважність до людини, мовна культура, невимушений гумор, щира лірична інтонація надають Земляковим книгам справжньої краси і чарівності.

Усі герої В.Земляка - добрі й злі, мудрі й наївно простакуваті, ліниві й працьовиті, хоробрі й боягузливі, похмурі й веселі - «заземлені» на народний характер у всій його складності й простоті, визначеності й неоднозначності. Вони у складних катаклізмах історії гинуть і воскресають, перемагають і вічно залишаються в пам'яті нащадків - живуть життям, яке судилось одвічно людині на землі. Письменник прагнув творити так, щоб поєднати минуле з майбутнім, «побачити землю свою в єдності й цілісності великого й малого, у величчї загиблих і в буденності живих».

Як відомо, щедра поліська земля благословила на нелегкий шлях літературної творчості багатьох своїх талановитих синів і дочок. Серед них і Василя Земляка. До речі, в Житомирі він здобував вищу освіту, навчаючись у сільськогосподарському інституті. Тут у нього залишилось багато друзів та шанувальників його таланту. Адже Василь Земляк разом з Борисом Теном та Михайлом Клименком у далекі 50-ті роки стояли біля коліски нинішньої обласної організації Спілки письменників України. Про роки життя В.Земляка в Житомирі нагадує меморіальна дошка на будинку №16 по вулиці Б.Лятошинського, де колись містилась редакція обласної газети, його ім'я носить міська бібліотека. Не втрачав В.Земляк зв'язків з житомирянами й після того, як виїхав до Києва і працював на кіностудії ім. О.Довженка. Його друзі видали гарну книжку спогадів під назвою «Заповіт любові».

Ранньою весною 1977 року Василь Земляк пішов від нас, живих, немов піднявся на крилах лебединих зграй, повернення яких з далеких країв з таким тужливим нетерпінням він завжди очікував. Але залишились його цікаві книги, які утверджують на землі мудрий закон лебединої зграї: кожен птах повинен відчувати в польоті крило сусіда.

Варто сказати, що все створене Василем Земляком як письменником увійшло в українську літературу дорогоцінним надбутком. Віритись, що слово його звучатиме в ній віки, бо він жив і писав для народу, а народ безсмертний.

ЛІТЕРАТУРА.

1. Жулинський М. За мудрим словом лебединої зграї // Рад. Житомирщина. -1983. -23 квітня.
2. Жулинський М. Я поведу вас у вічність // Земляк В. Твори: У 4 т. -К., 1983. -Т.1 - С. 5-18.
3. Заповіт любові. Оповідання, статті, виступи. – Київ, 1983.
4. Панченко В. Реальність розмаїття // Дніпро. -1981. -№6-7.
5. Земляк В. Твори: У 4 т. -К., 1983.
6. Скрипник А. Повертаючись до Вавилону // Літ. Україна. -1988. -13 жовтня.

Монастирецький Леонід Семенович - кандидат філологічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури Житомирського державного педагогічного інституту ім. І.Франка.

Наукові інтереси:

- історія сучасної української літератури;
- література української діаспори.